

Kinderen rouwen in stukjes

Children of the Japanese tsunami toont het effect op lagere-schoolleerlingen van de ramp die Japan vorig jaar trof.

Riet Fiddelaers-Jaspers heeft zich gespecialiseerd in kinderen en jongeren die met een groot verlies te maken krijgen.

DOOR ANGELA VAN DER ELST
ILLUSTRATIE ELLEN MANDEMAKER

WAT is rouwen precies? Riet Fiddelaers-Jaspers: 'Je kunt het zien als de aanpassing aan een situatie die volkomen veranderd is door een verlies. Bij kinderen toont die rouw zich vaak in hun gedrag of lichamelijke klachten. De wereld om hen is ineens zo anders geworden dat het onveilig voelt, daarom proberen ze eerst weer een vertrouwde omgeving te krijgen en daarvoor passen ze zich zoveel mogelijk aan. Het rouwen zelf is iets wat hen voor de rest van hun leven op verschillende manieren blijft raken.'

Het gaat dus nooit meer over?

'Wat ik bedoel is: je hebt je hele leven de tijd om ermee bezig te zijn. Het ontwikkelt zich, het is zowel een denkproces als een emotionele tocht die gedoseerd wordt door wat iemand per moment aankan. Zeker bij kinde-

ren is het eerder normaal dan een uitzondering dat ze hun rouw uitstellen. Als ouders heel verdrietig zijn, willen kinderen hun niet nog meer last bezorgen, maar aan hun eigen rouw komen ze dan niet toe. Tot er op een dag wel ruimte is, vaak als het met hun vader of moeder weer wat beter gaat. Kinderen hebben op iedere leeftijd weer een nieuw stukje te verwerken.'

Hoe oud moet je zijn om te kunnen rouwen?

'Het is een misverstand te denken dat heel jonge kinderen niets merken van een verlies. Vanaf het allereerste begin, zelfs in de buik, krijgen ze dingen mee. Baby's slaan de paniek van ouders op in hun lijf en hun ontredde- ring kan zich uiten in spugen, diarree, kram- pjes; we noemen dat wel eens orgaantaal. Later in het leven zal die ervaring op een of an- dere manier terugkomen en dan moeten ze er

iets mee. Het is belangrijk om ook aan een baby te vertellen wat er is gebeurd, ook al ver- staat die nog geen woorden. Het laat een kind voelen dat het erbij hoort, en dat is een van de dingen waarmee het op dat moment het meest geholpen wordt: veiligheid. Je toon en klank, die zijn te begrijpen. Vergelijk het maar met een hond, daar praat je ook tegen en hoewel die niet verstaat wat je zegt, snapt hij wat je bedoelt.'

Rouwen kinderen anders dan volwassenen?

'Hoe ouder een kind is, hoe meer begrip er kan zijn. Taal is daarbij behulpzaam, maar het is niet genoeg. Kleuters en jonge kinderen gebruiken al hun zintuigen; ze raken de over- ledene vaak onmiddellijk aan, knijpen in een wang om te kijken of hij echt dood is, ze mer- ken op dat iemand anders ruikt. Je helpt hen door niet alleen dingen te vertellen, maar

door het concreet te maken, met plaatjes, foto's of een video. Hun ervaring met de dood en alles wat daarbij komt kijken is immers beperkt; volwassenen hebben de neiging dingen voor normaal aan te nemen waardoor er verwarring bij kinderen kan ontstaan. Er wordt bijvoorbeeld verteld dat opa in een kist ligt. Soms loopt een kind dagen te piekeren over de vraag hoe opa daarin past, want een sinaasappelkistje of speelgoedkist is hun enige beeld. Kinderen wisselen hun verdriet ook af met activiteiten waar veel leven in zit, zoals rennen, stoeien en huppelen. Volwassenen snappen dat niet altijd; hoe kun je het ene moment tranen met tuiten huilen en dan ineens weer vrolijk zijn, is het dan wel echt? Maar het is juist heel gezond gedrag om verdriet af te wisselen met andere dingen en jezelf af te leiden. Als volwassenen hebben we dat min of meer afgeleerd.'

Kinderen spelen ingrijpende gebeurtenissen ook vaak na.

'O ja, denk niet dat er direct een psycholoog nodig is wanneer er begrafenissen plaatsvinden in de zandbak of wanneer er van Lego een ziekenhuis wordt nagebouwd. Dat is een manier om grip te krijgen op de situatie.'

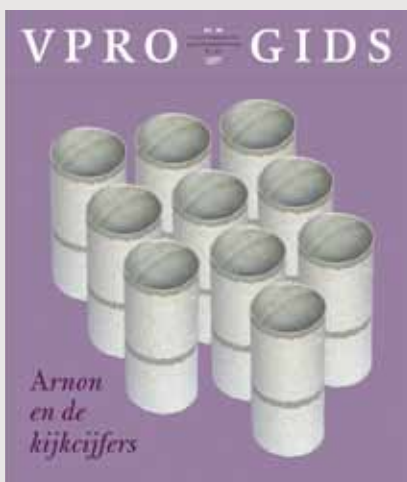
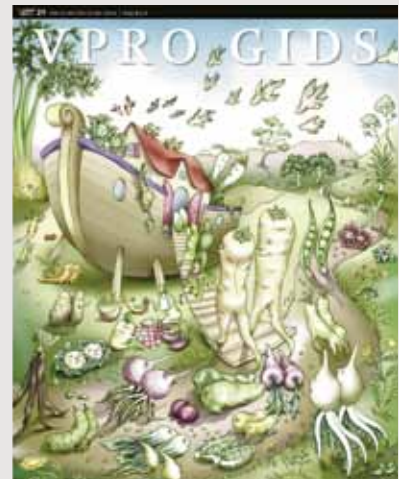
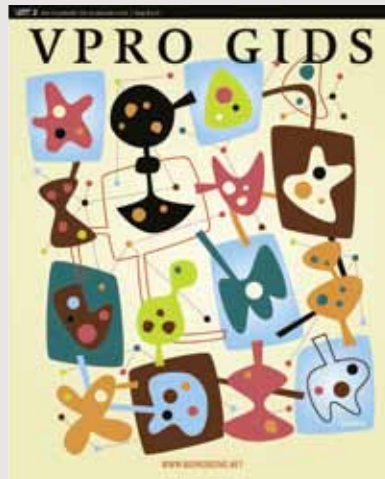
Hoe help je een rouwend kind het best?

'Door het serieus te nemen, niet te zeggen "joh, daar weet jij niks meer van" of "maar je nieuwe mama zorgt toch goed voor je?" Nieuwe mama's bestaan niet. Natuurlijk kan een stiefouder goed zijn voor een kind, maar de betekenis van de biologische ouder is niet over te nemen. Goedbedoeld maar niet behulpzaam is het *pushen* van verwerking. Ik word weleens gebeld door ouders die zeggen "mijn kind heeft dit en dit meegemaakt en ik wil niet dat hij een trauma oploopt, kan hij in

'Kinderen zijn enorm veerkrachtig, maar blijf tegelijkertijd hun kwetsbaarheid zien, want ze hebben gewoonweg nog niet alle middelen om alles aan te kunnen'

therapie?' Maar wanneer een kind er niet aan toe is heeft het geen zin en doet het eerder kwaad. Een opmerking als "ze groeien er wel overheen" is het andere uiterste. Kinderen zijn enorm veerkrachtig, maar blijf tegelijkertijd hun kwetsbaarheid zien, want ze hebben gewoonweg nog niet alle middelen om alles aan te kunnen. Veel structuur, veiligheid en liefde bieden; dat helpt, en een kind de tijd geven voor zijn eigen proces.' ▶

Bekroond vpro gids covers

'Feestelijk, gouden onderzoekspul, optocht van hoogtepuntjes' ★ ★ ★ ★ – *de Volkskrant*
 'Grensverleggende vormgeving, fraai en tegendraads' – *Het Parool*
 'Koffietafelboek, grafisch meesterstuk' – *De Groene Amsterdammer*
 'Legendarische covers, die elke VPRO-abonnee in zijn geheugen heeft zitten' – *NRC Next*
 'Voor dit soort boeken is de boekdrukkunst uitgevonden' – *PrimeTime Magazine*

De hoogpunten uit 85 jaar omslagontwerpen
van Vrije Geluiden en de VPRO Gids

Samenstelling Piet Schreuders en Beate Wegloop
 256 pagina's, 22 x 24 cm
 Prijs € 24, 95 (excl. verzendkosten)

vpro.nl/winkel

boek

U vergelijkt op uw website een groot verlies met een natuurramp als een aardbeving of tsunami. Hoe komen de Japanse kinderen die vorig jaar een echte tsunami meemaakten en daardoor familieleden, klasgenoten en leerkrachten kwijtraakten, gezond de rest van hun leven door?

'Daar is eerder sprake van een trauma, of zelfs een stapeling van traumatische situaties, en de rouw zit daarachter. Dan moet je eerst met het trauma aan de slag voordat er gedacht kan worden aan verwerking van het verlies en

rouwen. Er is trouwens een groot verschil tussen iets in je eentje meemaken of met een hele groep. Het heeft voor- en nadelen. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de vuurwerkbrand in Volendam of de watersnoodramp in Zeeland, zie je dat het mensen soms helpt om die ervaring te kunnen delen; een andere keer blijft iets een, bijna collectief, gemeden onderwerp. Maar alles wat er niet mag zijn, is juist levensgroot aanwezig. Rouw kun je een leven lang voor je uit schuiven, maar dan zal de volgende generatie er iets mee moeten doen.'

Na de tsunami

Dat rouw er bij kinderen heel anders uitziet dan bij volwassenen, bewijst de Britse documentaire **Children of the Japanese tsunami**. Lagereschoolleerlingen vertellen stuk voor stuk, recht in de camera kijkend, over wat er gebeurde op vrijdag 11 maart vorig jaar, om kwart voor drie 's middags.

Op een aardbeving zijn Japanners, groot en klein, min of meer voorbereid; regelmatig repeteren ze wat te doen als het weer eens zover is. Dat het nu langer duurde en heviger was dan 'normaal', twee minuten en negen op de schaal van Richter, met scheurende muren en een golvende vloer tot gevolg, was al doodeng. Maar de tsunami die volgde, en toen ook nog de nucleaire ramp – daar is geen voorbereiding tegen opgewassen. Om nog maar te zwijgen van gevolgen als de op één basisschool omgekomen tien (van de elf) leerkrachten en 74 leerlingen. De bezetting van hele klassenfoto's verdween in zee.

In de film halen de kinderen hun herinneringen op, geïllustreerd met armgebaren of juist ingetogen, en tonen de stralingsmeter die ze sindsdien om hun nek dragen. De een kan zich niet goed meer uiten, de ander overweegt een baan als radioloog. Vanuit het raam van hun noodwoning kijken ze naar het onbegaanbaar verklaarde gebied even verderop. Buiten spelen kan nu pas als

de radioactiviteit gemeten is; of en wanneer ze hun huis en spullen ooit zullen terugzien is de vraag. En dat allemaal zonder tranen, althans, in beeld. In tegenstelling tot de paar volwassenen die voor de camera verschijnen. Hun pijn perst zich via hun gezicht een weg naar buiten.

Onder de noemer '**Jong verdriet**' bepaalt **Holland Doc 24** zich tot rouwverwerking bij kinderen als gevolg van ziekte en dood, zoals in *Pappa is weg en ik wilde nog wat vragen* van Marijn Frank. *Brief van mijn kind* toont de jonge inwoners van landen die lijden onder gewapende conflicten, economische crises of natuurrampen. Zij schrijven een brief over hun angsten en verdriet aan een van hun (soms verdwenen) ouders. In *De kinderen van Arna* (zie p. 34 in deze gids) gaat het over Palestijnse kinderen in een vluchtelingenkamp in Israël die in het kader van een vredesproject deel uitmaakten van een theatergroepje. *A Child's Century of War* laat oorlog zien door de ogen van kinderen in Tsjetsjenië, Sierra Leone en op de Israëlische Westbank.

Holland Doc: Children of the Japanese tsunami

- ▶ ZONDAG, NEDERLAND 2, 18.55-19.55 UUR
  - ▶ DINSDAG, EEN, 21.25-22.00 UUR
- ### Themaweek: Jong verdriet
- ▶ HOLLAND DOC 24, ZIE P. 34 E.V.

yasha

Redelijkheid

ELKE maandag lees ik de column van Marjolein Februari in *NRC Handelsblad*. Ik heb respect voor haar speelse intelligentie, haar vermogen merkwaardige zaken met elkaar in verband te brengen, haar poëtische natuur en haar consequent doorgevoerde redelijkheid. Ik ken geen columnist in Nederland die zo redelijk is als Februari. De uitspraak van Komrij, ik parafraseer, dat hij godzijdank geen overtuigingen had, brengt Februari wekelijks in de praktijk.

Ooit heette Marjolein Februari M. Februari, en ik meen dat zij in die hoedanigheid de uitspraak deed: 'En neuken doe ik ook niet.' Of woorden van soortgelijke strekking. Wat een voorafschaduwung was van de redelijkheid die zij later als columniste van *NRC Handelsblad* tentoon zou spreiden.

Maar die consequent doorgevoerde redelijkheid kan tot verveling leiden. Zo schreef ze recentelijk: 'Ik kan niet anders zeggen dan dat ik me verveel sinds het aantreden van dit kabinet. Defensiviteit beheerst de gesprekken. (...) Geef dan nog maar eens bijtend commentaar, als columnist.'

Veel kan worden gezegd van het kabinet-Rutte, maar dat het bijtend commentaar onmogelijk zou maken is curieus.

De Weense satiricus Karl Kraus zei dat hem bij Hitler niets te binnen schoot. Bij Rutte was hem vast wel van alles te binnen geschoten.

Het probleem is dat Februari meent dat voor een gesprek een gedeelde moraal noodzakelijk is. Zo komt Februari tot de volgende conclusie: 'Als je geen gedeelde uitgangspunten en principes hebt, kun je niet met elkaar praten.'

Hoe merkwaardig, want zijzelf bedrijft elke maandag weer op subtiele wijze moreel relativisme van het radicale soort.

Als Februari 's avonds laat een man met een mes tegenkomt, stelt ze nog snel de vraag: 'Voor u het mes in mijn buik steekt: wat zijn onze gedeelde uitgangspunten?' Radicale redelijkheid is zelfopheffing. En saaiheid inderdaad.

Als je de nuffigheid uit het proza van Februari haalt, blijft er niets over. Misschien is dat taoïsme, maar de ware taoïst is verre van nuffig.

■ ARNON GRUNBERG